

Т. З. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,д-р юрид. наук,
проф. кафедри теорії та філософії права

Б. І. Базарник

начальник ДП
у Франківському районі м. Львова
ГУ ДФС у Львівській області

АНТРОПОЛОГІЯ ФЕНОМЕНУ ОСОБИСТОСТІ

© Гарасимів Т. З., Базарник Б. І., 2016

Проаналізовано філософські засади персоналістичної концепції Еманюеля Муньє та визначено її вплив на філософські течії ХХ ст. Досліджено екзистенціальні філософські принципи та найважливіші категорії, які використовує екзистенціалізм у витлумаченні проблеми людини та специфіки її існування. Розглянуто концептуальний зміст феноменології через аналіз поняття “Я”, висвітлено головні антропологічні виміри філософії у контексті філософії Макса Шелера. Запропоновано авторську інтерпретацію філософських поглядів на феномен особистості, окреслено їх значущість у сучасній філософській традиції.

Ключові слова: антропологія, особистість, персоналізм, свідомість, творчість, екзистенціалізм, феноменологія.

Т. З. Гарасимів, Б. І. Базарник

АНТРОПОЛОГІЯ ФЕНОМЕНУ ЛИЧНОСТІ

Проанализированы философские основы персоналистической концепции Эмманюэля Мунье и определены ее влияние на философские течения ХХ в. Исследованы экзистенциальные философские принципы и важнейшие категории, используемых экзистенциализм в толковании проблемы человека и специфики ее существования. Рассмотрены концептуальное содержание феноменологии через анализ понятия “Я”, освещены главные антропологические измерения философии в контексте философии Макса Шелера. Предложена авторская интерпретация философских взглядов на феномен личности, определены их значимость в современной философской традиции.

Ключевые слова: антропологія, личность, персоналізм, сознание, творчество, экзистенциализм, феноменологія.

Т. Z. Harasymiv, B. I. Bazarnyk

ANTHROPOLOGY PHENOMENON OF PERSONALITY

Analyzes the philosophical principles of Emmanuel Mounier personalist concept and identifies its impact on the philosophical currents of the twentieth century. Studied existential philosophical principles and major categories that uses existentialism in the interpretation of the rights and specificity of its existence. Conceptual phenomenology content through the analysis of the concept of "I", highlights the main dimensions of anthropological philosophy in the context filosofemy Max Scheler. An interpretation of the author's philosophical views on the phenomenon of personality, outlined their importance in modern philosophical tradition.

Key words: anthropology, person, personalism, consciousness, creativity, existentialism, phenomenology.

Постановка проблеми. Людська особистість (не таємнича, ізольована від інших особистостей персоналістів, а соціальна, пов'язана всіма своїми коренями з колективом) у діалектичному процесі

“ототожнення” є активною стороною, єдиним діяльним суб’єктом, творцем усіх змін і процесів. Вона – єдиний суб’єкт історії, що діє незалежно навіть від того, що в деяких ситуаціях продукти її власних рук, взаємини і соціальні механізми вирізняться, починають жити немовби власним життям, оволодівають нею самою, що, своєю чергою, призводить до відчуження свідомості, до приписування людським творам власної особливості активності і незалежного існування. У прагненні до подолання явищ відчуження, у діалектиці пристосування суб’єктивного світу до того, що людина вважає готовим, полягає основа потягу до емансипації [1, с. 62].

Аналіз досліджень проблеми. Над питанням особистості активно працював відомий французький філософ Еммануель Муньє, який вважається найяскравішим представником класичного персоналізму. У своїх філософських трактатах він бажає відродження особистості, загубленої у сучасній цивілізації. Серед філософських шкіл, що значну увагу звернули на проблему особистості, слід відзначити екзистенціалізм (С. К’еркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Хайдеггер). Началом сучасної філософської антропології вважають праці М. Шелера, який у них відзначав, що саме на початку ХХ ст., людина постала для себе самої найбільшою проблемою. Незважаючи на підвищений інтерес до означеної тематики проблема людини і надалі потребує поглибленого філософського аналізу; напевне вже незворотного характеру набули спроби якось в одній концепції або в єдиному вимірі визначити, що таке людина: наш час вимагає плюралізму, нелінійного підходу до вирішення такого складного пізнавального завдання.

Мета статті – проаналізувати феномен особистості в контексті сучасних філософських шкіл.

Виклад основного матеріалу. Основоположник сучасного персоналізму Е. Муньє, який зазнав у молоді роки впливу марксизму, визначив кризову ситуацію, що сформувалася між двома світовими війнами ХХ ст., як кризу діяльних спроможностей людини, викликану її участю у капіталістичному виробництві, як наслідок запровадження буржуазного способу життя і дехристиянізації широких народних мас. Проте, на відміну від марксизму, він, по-перше, боровся не за соціальну, а за “внутрішню” революцію – за перетворення цивілізації на особистісні засадах; по-друге, намагався надати марксистському гуманізму ширшу перспективу, вважаючи, що останній ігнорує внутрішнє життя людини, його індивідуальне і колективне призначення; по-третє, мав на меті пов’язати працю людини з її цілісним самовиявом як особистості.

Душа, духовний світ особистості, особистісне “Я” людини – друга (поряд із “залученням”) найголовніша тема французького персоналізму, звертаючись до якої його прихильники наближаються до екзистенціалізму (зрозуміло, релігійного, головним представником якого є Габріель Марсель) і феноменології. Оскільки “Я” людини є для Муньє й інших філософів-персоналістів “первинною реальністю”, то вона, на їхню думку, є й передумовою, і дійсністю історичної творчості.

Особистість – центр переорієнтування об’єктивного універсалу. Е. Муньє вважав, що той, хто досяг рівня особистісного існування, є суб’єктом створення власне людської реальності. Перетворення дійсності з нелюдської на власне людську відбувається у внутрішньому світі особистості. Ядром цього світу людини є свідомість, але не це визначає особистість і особистісну творчість. Підкреслюючи незаперечне значення свідомого вибору особистості, Е. Муньє водночас твердить, що “свідома поведінка є лише частиною цілісного “Я”, а найкращими з наших вчинків виявляються саме ті, в необхідності яких ми найменше впевнені”; творчість як переборювання цього “досягається за межами свідомості і діяльності” [2, с. 415, 526].

Почуття людської спільності, за Е. Муньє, належить до фундаментальних характеристик особистості, до її первинного досвіду. “Первинний досвід особистості – це досвід “іншої особистості” [3, с. 479]; “Ти”, а в ньому і “Ми” є попередниками особистості або, точніше, супроводжують “Я” на всьому його життєвому шляху. Отримуючи внутрішнє життя, особистість

стає спрямованою на світ і до інших особистостей; йдучи шляхом універсалізації, вона об'єднується з ними, оскільки "інший" ("інші") не тільки не обмежує її, а визначає її існування й піднесення. "Особистість існує тільки у своєму напрямі до "іншого", пізнає себе тільки через "іншого" і знаходить себе тільки в "іншому" [3, с. 479].

Персоналістське співтовариство, окреслення якого стало метою "особистісної філософії", має ґрунтуватися на серії своєрідних актів, яким, як уважає Е. Муньє, немає аналогів у всьому універсумі: вміння особистості вийти за власні межі та підпорядковуватися "іншому", зрозуміти його в пошуках взаємної згоди, підтримати його думку; спроможність взяти на себе частину обов'язків "іншого", поділити з ним його труднощі та радощі, бути великодушним, не сподіваючись на взаємність, зберігати незмінну відданість "іншому" впродовж усього життєвого шляху. Е. Муньє в такий спосіб формулює кредо життєвого існування: "...Я існую тією мірою, якою я існую для "іншого", а врешті-решт існувати – означає любити. Така первинна істина персоналізму" [3, с. 479]. Під любов'ю він розуміє не природне (сексуальне, родинне) ставлення, а ставлення надприродне, нову форму буття: вона дарується людині по той бік її єства, вимагаючи від неї якнайповнішої самореалізації в свободі. Акт любові, на думку Е. Муньє, – це незаперечне свідчення існування людини: "Я люблю – означає й існую, і життя варте того, щоб його прожити" [3, с. 479].

Особистість, творчість, трансценденція, міжособистісне спілкування та інші основні поняття персоналізму Е. Муньє значною мірою визначає через художню творчість і мистецтво. Тому свою концепцію митець подає як проповідник і провідник існування, а твір мистецтва стає моделлю справді особистісного самоздійснення людини-творця. На думку Е. Муньє, в акті художньої творчості особистість реалізується як вільний суб'єкт, котрий цілком спрямований на досягнення мети, творить нову реальність, прагнучи з'єднатися з ідеальною сутністю усіх речей [4, с. 621–622].

Серед сучасних філософських шкіл, що значну увагу звернули на проблему особистості, слід відзначити екзистенціалізм (С. К'єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Хайдеггер). За його критеріями, істотним у визначенні особистості є ірраціональна самотність її внутрішнього світу, її екзистенція, тобто унікальне особистісне єство людини, що втілює духовну, психоемоційну неповторність особистості [5, с. 272]. Особистісність екзистенції робить її недосяжною для будь-яких логіко-дискурсивних, раціонально-об'єктивних методів пізнавального розуміння; через свою загальність наукові методи принципово "несумісні" з особистісною (неповторно унікальною) природою екзистенції. Тому вона як принципово несумірна із "загальним", речовинно-предметним об'єктивним світом, з його раціонально-логічною структурою є тим, "що не є".

Основоположним екзистенціалізм виокремлює унікальність людського буття, зауважуючи на емоційному, духовному стану особистості. Духовність визначається станом розпачу, провини, відповідальності. Головною турботою для неї є збереження "Я", адже без цієї серцевини істинного існування людина стає "тільки шифром" [6, с. 337], ще одним повторенням "вічного нуля" [6, с. 384].

Феномен особистості не є спеціальним об'єктом дослідження феноменології та філософської антропології. Як відомо, перша з них вивчає складну єдність структурних елементів сутнісних взаємозв'язків свідомості з метою виявлення граничних характеристик, первісних основ пізнання і людського існування й культури, а інша – сутність і природу людини в єдності її органічних особливостей, душевно-емоційної сфери, пізнавальних спроможностей і соціально-культурних навичок [7, с. 241–245].

Зазначимо, що засновник феноменології Едмунд Гуссерль вирішував проблему особистості через аналіз поняття "Я". Так, він визначає трансцендентальне "Я" як суб'єктивний полюс інтенціональних переживань свідомості. Зокрема, на його думку, утворюється "Я-образний" принцип єдності, який щодо різних актів свідомості зберігається ідентичним. Це "Я" редукується

до властивостей суб'єктивного полюсу, що об'єднує всі акти свідомості трансцендентального суб'єкта. “Чисте Я” – пов'язувальний пункт [8, с. 71–72].

У такому вигляді воно нагадує Кантову формулу трансцендентального синтезу: “Я, що супроводжує всі мої уявлення” [9]. Гуссерль, зрозуміло, знову тематизує це трансцендентальне “Я” з різних позицій, роблячи його таким, що пояснює наявність різних про нього суджень. Там, де він протиставляє в кореляції суб'єктивний полюс і предметний полюс, він описує трансцендентальне “Я” також і в його інтенціональній функції: як “увагу”, “спрямованість на”, “зайнятість з”, “оцінювання”. Метафорично Гуссерль характеризує його, як промінь, що спрямовується (Richtungsstrahl), який виходить із “Я”, функціонує як “Я-центр” [8, с. 71–72].

Засновник сучасної філософської антропології, Макс Шелер, на відміну від свого першого ідейного вчителя Е. Гуссерля, поставив у центр своєї теоретичної системи поняття особистості. Впродовж усього свого життя він вивчав людину в її різноманітних феноменологічних виявах і неодноразово намагався сформулювати остаточне визначення особистості. Найудалішою дефініцією М. Шелера в цьому аспекті видається та, згідно з якою особистість – конкретна і сутнісна єдність, що конструює акти різноманітної природи, що самі собою (тобто... не для нас) передує будь-яким сутнісним відмінностям актів (зокрема, розбіжності між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям, зовнішнім і внутрішнім бажанням, відчуттям, любов'ю, ненавистю тощо). Буття особистості “служить підставою” всіх актів, за своєю суттю різноманітних [9, с. 393–394].

Згідно з філософською антропологією Шелера, особистість завжди індивідуальна. Кожна людина тією мірою, якою вона є особистістю, становить одичне, єдине в своєму роді буття й цінність. “Індивідуальне тут протиставляється загальному, а не спільному. Не можна говорити про загальну особистість: кантівська “свідомість взагалі” – безглуздя. Особистість автономна двоцим чином: з одного боку, існує автономія особистісного розуміння добра і зла, з іншого – автономія особистісного воління того, що дане як добро й зло. Особистість також пов'язана з тілом, але зовсім від нього не залежить; скоріше, одна з умов існування особистості – панування над тілом.

Нарешті, особистість ніколи не частина, а завжди корелят певного “світу”; отже, кожній особистості відповідає свій світ (мікрокосм), а кожному світу – особистість.

Особистість – динамічна духовна єдність, що жодним чином не може бути повністю охоплена в наукових категоріях. Вона не припускає об'єктивізації, як її припускають психічні процеси, що не тотожні з духовним “Я”.

Найглибше ядро людського духу не можна розглядати як субстанцію. Субстанціальне тлумачення духовності Шелер відхиляє, бо воно зводить людину до речі. Особистість не є чимось готовим, завершеним, вона завжди – чинний початок, що не підпорядковується причинним законам ірності; навпаки, свобода – це буття людської суб'єктивності. Особистість не “є”, вона “стає”. Проте це становлення все ж не є абсолютним. Неправильно було б твердити про повне розчинення духовної структури в ірраціональному потоці становлення.

Поточне буття особистості зберігає зв'язок із царством загальнозначущих цінностей. Людина підпорядкована цьому царству цінностей, і вона лише настільки справді є людиною, наскільки втілює надособистісні сенси та цінності. Але особистість поділяється на одичну та сукупну. Сутністю її є те, що все її духовне буття і діяння споконвічно є як індивідуальною реальністю (окрема особистість), так і розчленованою реальністю якогось співтовариства [10, с. 128].

Висновки. Соціальна філософія, акумулюючи підходи згаданих нами наук, вивчає особистість, по-перше, як суб'єкт космоприродної еволюції людства, по-друге, як суб'єкт історичного процесу і, по-третє, як суб'єкт соціокультурної творчості.

Отож, сучасною особистістю є психічно здорова людина дорослого віку, що має промовисту виражену індивідуальність і яка завдяки біологічно успадкованій природній активності та

специфічним соціокультурним умовам формування в онтогенезі в своєму духовному розвитку сягла рівня суб'єкта суспільних відносин, соціальної та культурної творчості.

1. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник / [за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача та ін.]. – К. ; Х. : Рубікон, 1997. – С. 272-279. 2. Mounier E. Traide du caractere / E. Mounier // *Ocuvres*. – V. 2. – P. 415, 526. 3. Мунье Э. Манифест персонализма / Эммануэль Мунье. – М., 1999. – С. 479. 4. Вдовина И. С. Новая философская энциклопедия / И. С. Вдовина, Э. Мунье; [в 4 т.]. – М., 2001. – Т. 2. – С. 621–622. 5. Малышев Б. Т. Человеческая личность и её проявление / Борис Тихонович Малышев. – М., 1964. – С. 272. 6. Кьеркегор С. Болезнь к смерти / Сэрэн Кьеркегор // *Этическая мысль*. – М., 1990. – С. 337. 7. Новая философская энциклопедия: справочное издание / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; [в 4 т.]; [науч. ред. М. С. Ковалева и др.]. – М. : Мысль, 2001. – Т. 4. – С. 241–245. 8. Прехтль П. Введение в феноменологию Гуссерля / Петер Прехтль. – Томск, 1999. – С. 71–72. 9. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант; [пер. Н. О. Лосского с вариантами пер. на рус. и европ. яз.]; Рос. акад. наук, Ин-т философи. – СПб., 1993. – 654. – [1] с. 10. Scheler M. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke* / M. Scheler. – Bern, 1954. – В. II. – S. 393–394.

REFERENCES

1. Sotsial'na filosofiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Sotsial'nafilosofiya:korotkyyentsy klopedychnyyslovnyk], (za zah. red. V. P. Andrushchenka, M. I. Horlacha ta in.). Kiev: RubikonPubl, 1997. pp. 272–279. 2. Mounier E. Traide du caractere [Traideducaractere]. *Ocuvres*. Vol. 2. pp. 415, 526. 3. Mun'e E. Manifest personalizma [Manifestpersonalizma]. Moscow, 1999. p.479. 4. Vdovina I. S. Novaya filosofskaya entsiklopediya [Novayafilosofskayaentsiklopediya]. Moscow, 2001. T. 2. pp. 621–622. 5. Malyshev B. T. Chelovecheskaya lichnost' i ee proyavlenie [Chelovecheskayalichnost' i eeprojavlenie]. Moscow, 1964. p. 272. 6. K'erkegor S. Bolezn' k smerti [Bolezn'ksmerti]. *Eticheskaya mysl'*. Moscow, 1990. p. 337. 7. Novaya filosofskaya entsiklopediya: spravochnoe izdanie [Novayafilosofskayaentsiklopediya: spravochnoeizdanie]. Institut filosofii RAN; Natsional'nyi obshchestvenno-nauchnyi fond; [v 4 t.]; (nauch. red. M. S. Kovaleva i dr.). Moscow: Mysl'Publ, 2001. T. 4. pp. 241–245. 8. Prekhtl' P. Vvedenie v fenomenologiyu Gusserlya [VvedenievfenomenologiyuGusserlya]. Tomsk, 1999. pp.71–72. 9. Kant I. Kritika chistogo razuma [Kritikachistogorazuma]. (per. N. O. Losskogo s variantami per. na rus. i evrop. yaz.); Ros. akad. nauk, In-t filosofi. Moscow : SPb. Publ, 1993. 654 p. 10. Scheler M. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke* [DerFormalismusinder EthikunddicmaterialeUcertethikGessammel–te werke]. Bern, 1954. pp. 393–394.